

УДК 378 (477)

ТЕЛІГА С. В.,

асистент кафедри образотворчого мистецтва
Закарпатського художнього інституту,
аспірант УжНУ,
м. Ужгород, Україна

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Теліга С. В. Болонський процес в Україні: тенденції розвитку. У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку вищої освіти України в контексті адаптації до Болонського процесу. Проаналізовано динаміку змін у сфері вищої освіти, пов'язаної з провадженням вимог Болонського процесу.

Ключові слова: Болонський процес, вища освіта, модернізація.

Телига С. В. Болонский процесс в Украине: тенденции развития. В статье рассмотрены современные тенденции развития высшего образования Украины в контексте адаптации к Болонскому процессу. Проанализирована динамика изменений в сфере высшего образования, связанной с осуществлением требований Болонского процесса.

Ключевые слова: Болонский процесс, высшее образование, модернизация.

Telyha S. Bolonskyi process in Ukraine: trends of development. The article examines current trends in higher education in Ukraine in the context of the adaptation to the Bologna Process. The dynamics of change in higher education, incurred before the Bologna process.

Keywords: The Bologna process, the higher education modernization.

© Теліга С. В., 2015

Постановка проблеми. Вища освіта є системою, що розвивається. Кожне нове століття, досягнення науки і практики формують щодо неї багато вимог, які послідовно змінюються. Зрозуміло, що цей процес не може змінюватися самостійно. Сьогодні світова спільнота здійснює активний пошук нової концепції освіти, осмислення її соціальної ролі і функцій в суспільному житті, її структурної реорганізації. Головне питання, полягає в тому, наскільки освіта задовольняє на сьогодні потреби особи і суспільства, яка її соціальна ефективність.

Розв'язання цієї проблеми знаходиться в руслі вирішення проблеми інтеграції України в єдиний європейський освітній простір, який отримав формальний вираз у так званому Болонському процесі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у висвітлення та розуміння основних положень Болонської системи та їх адаптації до вітчизняної вищої освіти зробили В. Кремень, В. Андрущенко, В. Грубінко, Я. Болюбаш, В. Журавський та інші дослідники. Актуальними є й позиції зарубіжних дослідників, які висвітлюють специфіку реалізації Болонського процесу в освітньому просторі західноєвропейських країн, США і Росії. Серед них звернемо увагу на праці Б. Брок-Уотне, Г. Веррі, В. Касевича та інших. Навколо цього питання й до тепер тривають дискусії, висловлюються різні думки та погляди щодо майбутньої вищої освіти.

Головною **метою статті** є розкриття сутності Болонської системи та шляхи її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна приєдналася до Болонського процесу в травні 2005 року, коли міністр освіти України Станіслав Николаєнко в Бергені підписав Болонську декларацію.

Болонський процес – процес зближення і гармонізації систем освіти країн Європи в рамках Болонської угоди, з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти. Це процес структурного реформування національних систем вищої освіти країн Європи, зміни освітніх програм і потрібних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах Європи. Його метою є створення європейського наукового та освітнього простору задля підвищення спроможності випускників вищих навчальних закладів до працевлаштування, поліпшення мобільності громадян на європейському ринку праці, підняття конкурентоспроможності європейської вищої школи. Зауважимо, що ставлення до болонської системи вищої освіти є неоднозначним: від захоплення до нищівної критики, від поміркованої зваженості до неприйняття її засад взагалі. Проте 47 європейських країн, включно з Україною, на сьогодні є його учасниками.

Від початку Болонський процес був покликаний збільшити конкурентоспроможність і привабливість європейської вищої освіти, сприяти мобільності студентів, полегшити працевлаштування за рахунок введення системи, що дозволяє легко визначити рівень та ступінь підготовки випускників. Ще однією важливою метою стало забезпечення високої якості навчального процесу. У наслідок

множинних зустрічей міністрів освіти були розроблені основні положення єдиного освітнього процесу. Поділ учнів на студентів і аспірантів було запропоновано замінити кваліфікаційними ступенями з акцентом на результатах навчання. Концепція громадського контролю вищої освіти була введена і в цей час сприймається як основний інструмент політики в галузі європейської вищої освіти [2: 33].

Для учасників, які приєдналися до Болонського процесу, були поставлені цілі, від досягнення яких очікується:

1) побудова європейської зони вищої освіти як ключового напрямку розвитку мобільності громадян з можливістю працевлаштування;

2) формування та зміцнення інтелектуального, культурного, соціального і науково-технічного потенціалу Європи; підвищення престижності у світі європейської вищої школи;

3) забезпечення конкурентоспроможності європейських вузів з іншими системами освіти в боротьбі за студентів, гроші, вплив; досягнення більшої сумісності та порівняності національних систем вищої освіти, підвищення якості освіти;

4) підвищення центральної ролі університетів у розвитку європейських культурних цінностей, в якій університети розглядаються як носії європейської свідомості.

Створення Європейського простору вищої освіти саме по собі не означає досягнення усіх цілей Болонського процесу. Таким чином, ми можемо твердити, що Болонський процес і Європейський простір вищої освіти вступили в нову фазу, а саме консолідації та вдосконалення, особливо у світлі дуже різної реакції на реалізацію Болонського процесу.

Сьогодні думка вузівської громадськості в Україні полярно розділилася і тут можна виділити три підходи: одні вважають необхідними беззастережну реорганізацію університетської освіти за «європейськими стандартами»; другі – виходять з очевидної самоцінності української вищої школи, а треті вважають інтеграційні процеси неминучими, але справедливо зазначають, як би не загубити все краще у вітчизняній освіті.

Поділяючи останній підхід, вважаємо, що українські вузи мають брати участь у вирішенні окремих завдань, які складають основу передбачуваного єдиного освітнього простору Європи. Це стосується, зокрема, введення багаторівневої вищої освіти, оцінки якості знань студентів, єдиної схеми обліку трудомісткості в навчальному процесі, забезпечення працевлаштування випускників вузів. Проте на цьому шляху, на наш погляд, багато що залишається неясним або ж викликає тривогу за майбутнє національної освіти. На себе звертає увагу відсутність чіткої, визначеної нормативно-правової бази під здійснені перетворення, неузгодженість програм міністерства і знань, що викладаються по програмах бакалаврів і магістрів, розрив між «ринковим» відбором працівників і «валом» комерційних вузівських випускників. Це доповнюється «витоком вітчизняного інтелекту», що може призвести до «знекровлення» провінційних ву-

зів у результаті міграції найбільш активних студентів в столичні вузи, руйнування сталої освітньої програми за фахом, підрив фундаментальних наукових досліджень, здійснюваних на рівні докторських робіт, слабка лабораторна база і фінансування тощо.

В умовах, що склалися, потрібне уточнення основних напрямів перетворення в українській вищій школі, обговорення нових прийомів і засобів подальшого вдосконалення університетської освіти.

Одна з основних переваг дворівневої системи криється в її динамічності. В умовах стрімкої зміни зовнішнього середовища дуже важко (якщо взагалі можливо) передбачити потребу ринку праці у конкретних вузьких фахівцях на п'ять років, тобто на термін їх підготовки у вищій школі. Очевидно, що на два роки легше побудувати прогнози потреби в тих або інших категоріях працівників і оперативно відреагувати. Проте це не означає, що бакалавр неодмінно повинен закінчувати ту або іншу магістерську програму. Магістрами в основному стають для того, щоб займатися наукою або викладацькою діяльністю у вищих навчальних закладах, а також керувати великими підприємствами. Для виконання рядових функцій на рівні молодших і середніх менеджерів цілком достатньо знань, що отримуються по програмах бакалаврата [4: 64].

Суть другої переваги не така очевидна як першої. Вона прихована у фундаментальності програм бакалаврата, в якій передбачається, як вже наголошувалося, глибока загальнопрофесійна підготовка без особливої уваги до вузьких спеціальних навчальних дисциплін. Очевидно, ця обставина і дозволяє противникам реформ говорити про те, що випускники бакалаврата є недоученими фахівцями і не готові до самостійної роботи. Такі твердження не тільки безпідставні, але і шкідливі, оскільки, поперше, гальмують розвиток вищої школи, по-друге, вводять в оману працевлаштувачів, що відмовляють бакалаврам у працевлаштуванні.

Система підготовки вузькоспеціалізованих фахівців у вищій школі виникла у відповідь на вимоги промислової революції. У ті часи це, безумовно, було прогресивним явищем. Випускники вищих навчальних закладів з вузьких спеціальностей були активними учасниками науково-технічного прогресу і немало зробили в галузі розвитку науки і техніки. Завдяки вузькоспеціалізованим фахівцям Україна в свій час успішно вирішила проблеми індустріалізації країни.

Проте часи змінилися, і форма підготовки кадрів в українській вищій школі перестала відповідати змісту господарського життя в нашій країні. Вузька спеціалізація вже в перші роки навчання у вузі, закріплення студентів за конкретними спеціальностями, мета яких полягає в забезпеченні підготовки під певні параметри робочих місць або номенклатуру посад, вже не відповідає вимогам часу. Сучасний випускник вищої школи повинен володіти широкими знаннями основ функціонування господарства країни і світу, структур і тенденцій розвитку економічних систем, володіти навиками еко-

номічного аналізу господарських процесів як на макро-, так і на мікрорівнях, володіти методами розробки і обґрунтування управлінських рішень.

Окрім того, якщо пригадати про можливість (або її відсутність) точного прогнозування в потребах вузьких фахівців на п'ять років, то очевидно стає загроза безробіття випускникам вищої школи вже в перші роки після закінчення вузів. Ця загроза посилюється ще тим, що період «життя» деяких спеціальностей коротший за термін професійної діяльності людей. І навпаки, володіння базовими знаннями, що надає бакалаврат, дозволяє швидко адаптуватися до потреб, що змінюються на ринку праці, і разом з тим забезпечує хороші можливості для професійного зростання. Все це також можна назвати перевагами дворівневої системи вищої освіти [1: 68].

Ще однією, на нашу думку, важливою перевагою дворівневої системи підготовки кадрів у вищій школі є однаковість, що передбачає її визнання в країнах, які підписали Болонську декларацію. Це означає, що зростає мобільність випускників вищої школи різних країн. При цьому не слід вважати, що за таких умов вся молодь із ступенем бакалавра чи магістра виїде з України на роботу до Західної Європи. Проте вступ України до Болонського процесу створить умови для можливого притока випускників західноєвропейських вузів. Для цього потрібно створити систему стимулів, аби випускники вітчизняних вишів не виїжджали, а іноземці – приїжджали, що, загалом, виходить за межі компетенції вищої школи.

При забезпеченні схожості освіти можна припустити, що і викладачі вузів різних країн стануть динамічнішими. Сподіваємось, що незабаром у вітчизняних вузах можна буде зустріти професорів з Німеччини, Франції, Англії та інших країн, які приїхали на роботу за контрактом, тоді як професори українських вузів працюватимуть в західноєвропейських вузах також за контрактом [3]. Корисність таких обмінів буде значно більшою, ніж від короточасних стажувань українських викладачів вищої школи в зарубіжних вузах.

В той же час заходи пов'язані з реалізацією декларації і подальших Болонських угод, викликають суперечливі оцінки та у міру їх запровадження посилюють дискусію у викладацькому співтоваристві України, а особливо в регіонах. Необхідно розібратися в проблемах, що викликають цю стурбованість, тим паче, що реалізація пропонованих рішень неможлива без підтримки і активної участі професорсько-викладацьких колективів.

На наш погляд, потрібно правильно оцінити умови, в яких опинилася вітчизняна вища школа, виділити як негативні так і позитивні чинники:

1. В кінці ХХ – початку ХХІ ст. почався перехід від «індустріальної» до «інноваційної» економіки, заснованої в першу чергу на виробництві нової інформації та нових знань. В результаті цього до кваліфікації працівників, зокрема, і до вузів, що її забезпечують, ставлять дуже високі вимоги. Ці умови привели до кризи університетської освіти у всьому світі, що виявилось в неготовності вузів

адаптуватися до нових умов. Іншими словами, навіть кращі системи вищої освіти опинилися перед необхідністю змін.

2. У нас в країні ця криза співпала за часом з подіями, що привели до зміни політичних, соціальних і економічних відносин, і, як наслідок, до значних змін в організації вищої освіти. Пріоритетне фінансування вузів, що базувалося на таких «китах», як задоволення потреб військово-промислового комплексу і обслуговування ідеології припинилося. Нові форми фінансування, що є на Заході основними, запрацювати не могли у зв'язку з важким станом економіки і низьким рівнем доходів населення.

Специфічною особливістю української вищої освіти є зосередження елітних вузів винятково в столиці і у кількох великих містах. У поєднанні з розмірами території і низькою мобільністю населення це створює принципову проблему – забезпечення сучасного рівня підготовки фахівців у регіонах.

3. Вістря кризових явищ випало на природничо-наукову освіту і особливо на фізичні, фізико-технічні і радіофізичні напрями як найбільш витратні, такі, що вимагають підтримки і оновлення вельми дорогої матеріально-технічної бази навчального процесу. Для якісної підготовки фахівців за такими напрямами ключовим є питання фінансування (для суспільно-політичних напрямів не менш важливою проблемою може виявитися наявність демократичних свобод). Ця ситуація парадоксальним чином поєднується з дефіцитом кваліфікованих кадрів в області новітніх наукоємких, перш за все комп'ютерних технологій як в цілому по країні, так і в регіонах.

До позитивних чинників (причому стратегічного характеру) слід віднести підвищення конкурентоспроможності і якості освіти внаслідок вільного інтелектуального обміну, а також зростання привабливості навчання в Україні для іноземних студентів.

Які перспективи відкриває Болонський процес для України? Передусім це нові можливості, пов'язані з перспективою входження до загальноєвропейського освітнього простору, а саме:

- визнання українських дипломів на міжнародному рівні;
- більша мобільність в європросторі для студентів та викладачів;
- спільні освітні та пошукові проекти з європейськими університетами;
- конкурентоспроможність на європейському і світовому ринку праці [5: 67].

Інтеграційні процеси необхідно пов'язати із важливими концептуальними змінами щодо змісту і форм навчання. У цій галузі перед українськими освітянами теж відкриваються нові та цікаві перспективи.

Перш за все треба зауважити, що інтеграційні процеси, як це неодноразово підкреслюється в установчих документах Болонського процесу, поєднано із збереженням та розвитком неповторного національного досвіду, культурної спадщини кожної країни. Отже, поняття «євростандарту» в освіті в жодному разі не означає уніфікацію, нівелювання спе-

цифіки освітніх систем європейських країн. Навпаки, цей процес спрямований на їх взаємне узгодження та гармонізацію з потребами сучасного світу.

Не випадково саме «гармонізація» виступає одним із ключових понять багатьох документів. Її смислове навантаження є надзвичайно ємним, адже головною метою виховання та освіти є навчити молоду людину жити в гармонії з навколишнім світом і самою собою шляхом пізнання цього світу, визначення свого місця в ньому, освоєння певного роду діяльності. У сучасних умовах уміння адаптуватися до швидких змін у всіх сферах людської життєдіяльності, готовність відповідати на виклики сьогодення стає нагальною необхідністю.

З метою пристосування освітньої діяльності до динаміки сучасного життя європейська реформа впроваджує гнучку систему навчальних кредитів, надає можливість зарахування та накопичення в загальному освітньому здобутку людини не лише її попередніх навчальних надбань, але й практичного досвіду в певній галузі, а система безперервної освіти доповнюється можливістю навчатися протягом усього життя, у власному темпі, відповідно до індивідуальних потреб і можливостей людини. Навчання стає багато дисциплінарним, враховує необхідність оволодіння щонайменше однією іноземною мовою, новітніми інформаційними технологіями.

Багатий український досвід слугуватиме надійним «стартовим майданчиком» для подальшого вдосконалення національної системи освіти та її узгодження з європейською [1:89].

Загальноновизнаним фактом є те, що вітчизняна освіта завжди вирізнялася фундаментальною глибиною знань, які вона надавала і зараз надає учнівській та студентській молоді, на відміну від більш вузькоспеціалізованого профілювання освіти на Заході. Ці традиції вітчизняної освіти багато в чому відповідають новій для європейських університетів тенденції до багато дисциплінарного навчання, визначеній в рамках Болонського процесу реформування. Водночас, запропоновані цією реформою нові напрямки освітньої діяльності представляють для української освіти значний інтерес.

По-перше, це нові принципи органічного поєднання навчання і науково-дослідної роботи в університетських закладах. Очікуване посилення пошукової, творчої діяльності викладачів і студентів сприятиме постійному оновленню освіти, яка адаптуватиметься до останніх досягнень науки, а також активному включенню студентів до самостійної професійно орієнтованої діяльності в рамках розробки індивідуального проекту під керівництвом викладача-дослідника. Запроваджену реформою систему навчальних кредитів також пристосовано до постійного оновлення змістового наповнення та форм навчання. Окрім того, європейською реформою передбачено встановлення більш тісної взаємодії між навчальним закладом та роботодавцем на різних етапах підготовки майбутнього фахівця.

По-друге, необхідність більш гнучкої освітньої системи, яка б могла, з одного боку, швидко реагувати на нові потреби суспільства, а з іншого – нада-

вати людині не лише потрібні в сучасному світі знання та навички, необхідні для успішної професійної діяльності, але й навчити її швидко адаптуватися до нових умов у майбутньому.

Тобто, необхідно впроваджувати гнучку взаємодію теоретичних, прикладних та практичних аспектів навчання, а це стосується не тільки університетської, але й шкільної освіти. Особливо важливим видається показати дитині з перших років її навчання, а потім і молодій людині, яка прагне здобути вищу освіту, тісний зв'язок навчання з життям і в практичних, конкретних, і в загальних аспектах [2].

Активізація такого навчання сприяла б розвитку вміння застосовувати загальні знання до конкретної життєвої ситуації, встановлюючи при цьому необхідні міждисциплінарні зв'язки. Таким чином, у майбутнього фахівця формується відповідальність за навколишнє середовище, культурну спадщину, виховання активної життєвої позиції.

Висновки і перспективи. Приєднання України до Болонського процесу треба розцінювати не як якусь революційну подію, що зруйнує усі підвалини вищої освіти, а як планомірну інтеграцію вітчизняної вищої школи до європейського і світового освітнього та наукового простору.

Сучасні процеси глобалізації зумовлюють новітні тенденції в освіті, що викликає збентеження і невдоволення працівників освіти, учнів і студентів вищих навчальних закладів, а також пересічних громадян щодо доцільності змін, яких вимагає приєднання України до Болонської конвенції. Українська вища освіта прагне досягти прозорості в оцінці якості вищої освіти на державному і міжнародному рівнях, більшої відповідності потребам молоді і вимогам внутрішнього та зовнішнього ринку праці, а тому безвідворотно обра-ла курс на європейські норми освіти.

Виходячи з аналізу наукових джерел, можна сказати, що необхідна кропітка робота з адаптації основних положень Болонського проекту до особливостей облаштування української вищої школи для збереження наявних у цій сфері безумовних досягнень. Інтеграція України в Європейську систему вищої освіти вимагає розважливості й прагматизму. Необхідно мати зважений підхід до реалізації ідей європейської освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Філософія освіти в пост болонському просторі / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2006.
2. Джура О. Болонський процес як прояв модернізації освіти / О. Джура // Вища освіта України. – 2008.
3. Кремень В. Г. Болонський процес: зближення, а не уніфікація / В. Г. Кремень // Дзеркало тижня. – 2003.
4. Поберезька Г. Г. Україна і Болонський процес – шлях розвитку освіти і науки / Г. Г. Поберезька, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна: Навч. посібник. – К.: Ун-тет «Україна», 2005.
5. Поберезька Г. Г. Болонський процес як засіб об'єднання та осучаснення європейської вищої освіти / Г. Г. Поберезька // Нові технології навчання. – 2004. – Вип. 36. – С. 254–262.